

9. Традиційний обрядовий хліб Вінниччини. URL: <https://ich.mcip.gov.ua/inheritance/734935ff-50fc-41a6-a76e-b95802e28134> (дата звернення: 17.06.2024)
10. Випікання весільних утят у селі Річки. URL: <https://ich.mcip.gov.ua/inheritance/ede03719-9c66-4258-8c3f-5846196d9328> (дата звернення: 17.06.2024)
11. Технологія приготування обрядового напою «Варена» в селі Боромля. URL: <https://ich.mcip.gov.ua/inheritance/5d3a378a-5025-4365-adf8-f14b6e5fbd2b> (дата звернення: 17.06.2024)
12. Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя. URL: <https://ich.mcip.gov.ua/inheritance/2d78586c-078a-4b09-b51e-b148eed86bdb> (дата звернення: 17.06.2024)
13. Традиція приготування яворівського пирога. URL: <https://ich.mcip.gov.ua/inheritance/0341853e-c260-4e3d-b5ca-0838b99af07f> (дата звернення: 17.06.2024)
14. Асоціація сприяння розвитку гастрономічного та винного туризму в Україні. URL: <http://agvt.nuft.edu.ua/> (дата звернення: 17.06.2024)
15. Омельницька В. О. Сучасний стан ринку послуг гастрономічного туризму України. *Економічні студії*. 2018. № 2 (20). С. 121–126.
16. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-gastronomicnij-turizm?page=1> (дата звернення: 17.06.2024)
17. Розмаїття гастрономічних фестивалів України. URL: http://tradyciynе.com.ua/rozmattya_gastronomchnih_festivalv_ukrani.html (дата звернення: 17.06.2024)
18. «Нежонатий» і ще 59 видів борщу приготують на етнофестивалі в Опішні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2739290-nezonatij-i-se-59-vidiv-borsu-prigotuut-na-etnofestivali-v-opisni.html> (дата звернення: 17.06.2024)
19. 30 українських фестивалів, про які не знає 98% українців. URL: <https://www.firtka.if.ua/blog/view/30-ukrainskih-festivaliv-pro-aki-ne-znae-98-ukrainciv76227> (дата звернення: 17.06.2024)

УДК 069(477.54)+069.1:39(477)+7.072.2*Сум/Тар

Валентина Сушко
(Харків – Київ)

РОЛЬ МУЗЕЮ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ ТА МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВСТВА

21 січня 1920 року відбулася край важлива подія в розвитку української гуманітаристики: була проведена реорганізація музеїв у Харкові в результаті якої були створені Музей Слобідської України імені Григорія Савича Сковороди та Музей українського мистецтва. Директором МСУ ім. Г. С. Сковороди став академік Микола Федорович Сумцов (185–1922), а Музею Українського мистецтва – його учень, доктор мистецтвознавства Стефан Андрійович Таранушенко (1889–1976). Ці музеї втілювали ідею музею як наукового центру та «скарбниці усього, що створено національним генієм».

Ключові слова: *етнографічне музейництво, Музей Слобідської України імені Г. С. Сковороди (МСУ), Микола Федорович Сумцов, Музей українського мистецтва, Стефан Андрійович Таранушенко.*

On January 21, 1920, a very important event in the development of Ukrainian humanitarianism took place: the reorganization of museums in Kharkiv was carried out, as a result of which the Museum of Slobidian Ukraine named after Hryhoriy Savich Skovoroda and the Museum of Ukrainian Art were created. Academician Mykola Fedorovych Sumtsov (1854–1922) became the director of the Museum of Slobidian Ukraine named after Hryhoriy Savich Skovoroda. His student, Doctor of Art History Stefan Andriyovych Taranushenko (1889–1976) became the director of the Museum of Ukrainian Art. These museums embodied the idea of a museum as a scientific center and a «treasury of everything created by the national genius».

Keywords: *ethnographic museology, Museum of Slobidian Ukraine named after G. S. Skovoroda (MSU), Mykola Fedorovych Sumtsov, Museum of Ukrainian Art, Stefan Andriyovych Taranushenko.*

2024 року ми відзначаємо дві важливі дати української гуманітаристики: 18 квітня – 170-ті роковини від дня народження академіка Всеукраїнської Академії Наук, видатного науковця, етнографа та фольклориста, мово- та мистецтвознавця, вчителя та громадського діяча Миколи Федоровича Сумцова та 21 грудня – 135-ті роковини від народження його учня, доктора мистецтвознавства, дослідника української архітектури, декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва Стефана Андрійовича Таранушенка. Цих двох людей об'єднує й самовіддане служіння музейній справі, визначальним у якому був січень 1920 року та проведена тоді реорганізація усіх харківських музеїв.

Українське музейництво кінця ХІХ – початку ХХ ст. на усіх українських теренах сягнуло надзвичайно високого наукового рівня як за широтою проблематики, так і за глибиною опрацювання обраних проблем. Харків тоді був одним з центрів вітчизняної та світової україністики та музейництва зокрема, що доводить існування на початок 1920 року у місті кількох десятків музеїв, які діяли як публічні академічні музейні інституції та мали різні форми підпорядкованості. Так, від 1886 року у Харкові діяв міський художньо-промисловий музей як публічний громадський заклад, що включав етнографічні колекції місцевої та світових культур (Скрипник, 1989, с. 43-44); від 1904 року працював Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства (Сумцов, 2002, с. 219-221); різноманітні наукові колекції почали збиратися в якості наочного матеріалу ще до створення в Харкові університету, а від 1835 року вони увійшли до Музею красних мистецтв і старожитностей (Сушко, 2019, с. 29-30) при Харківському університеті. Етнографічні збірки та предмети були й в інших харківських музеях.

Найповнішою та найорієнтованішою на українську культуру слід визнати Етнографічний музей Харківського історико-філологічного товариства, яким від 1904 року завідував відомий етнограф та фольклорист, мово- та мистецтвознавець, громадський

діяч та просвітитель, академік ВУАН Микола Федорович Сумцов (1854–1922). За свідченням самого фундатора 1918 року «музей доладу прибраний і влаштований і має немалий інтерес для людей, котрі цікавляться побутом свого рідного народу» (Сумцов, 2002, с. 220). Музейна колекція включала три відділи: український, великоросійський та кримський. Особливо відзначив М. Ф. Сумцов коштовність колекцій народної медицини, гончарних виробів, вбрання, писанок та церковних свічок.

Зараз теми українського писанкарства чи значення хліба в українській народній культурі, семантика весільних звичаїв стали вже прекрасно розробленими, тому тим більше слід згадати науковців, які були відкривачами цих сторін народного життя, як Микола Федорович Сумцов.

Якщо в пострадянських умовах музей продовжує сприйматися як культурно-масова, розважальна установа, то, навіть активно просуваючи необхідність публічності відомчих музеїв (так, музейні заклади Харківського університету у певні дні могли відвідувати організовані групи шкільної молоді), для науковців ХІХ – початку ХХ ст. музей був передовсім базою наукових студій. І навіть екскурсії до музеї мали за мету не розважити публіку, а прилучити її до здобутків науки.

Як згадувала учениця та наступниця М. Ф. Сумцова Р. С. Данківська: ставши директором Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди, Микола Федорович з ентузіазмом взявся за справу. Ідея заснування закладу належала етнографічній секції Харківського Губернського комітету охорони пам'яток історії та культури (Сушко, 2019, с. 35). В основу музею планувалося покласти дарунок художника С. І. Васильківського – картини з українського побуту та історії та 26 портретів українських історичних діячів роботи майстра.

У розробленій академіком М. Ф. Сумцовим програмі діяльності музею завданням його роботи визначалося дослідження динаміки розвитку українського народного життя у світовому культурному контексті. За концепцією першого завідувача музей мав три відділи: історичний, художній та етнографічний, присвячені відомим діячам української культури – Г. Ф. Квітці-Основ'яненкові, С. І. Васильківському та О. О. Потебні, адже в ті часи у музейній справі розподіл на відділи визначався колекційними збірками. Етнографічний відділ МСУ увібрав усі колекції Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства, етнографічні експонати Харківського міського художньо-промислового музею та низки приватних етнографічних збірок. Згодом у МСУ виокремився ще один відділ, присвячений безпосередньо особі Григорія Савича Сковороди.

Музейне зібрання складалася з тематичних комплексів, що розкривали народне будівництво (за допомогою моделей жител, фрагментів інтер'єрів, діапозитивів); одяг; їжу; місцеві промисли та ремесла; основні заняття населення; обряди та звичаї; народні знання; народне мистецтво. Окремий експозиційний комплекс був присвячений побуту дітей – втілення новітньої тоді проблематики дослідження етнографії дитинства.

Широкого розмаху з перших же років заснування набирає наукова «польова» робота МСУ. Так, протягом 1920–1927 рр. експедиційно вивчалися промисли та ремесла, народна медицина, обряди, розписи хат, писанкарство, обрядовий хліб у Харківському, Зміївському та Валківському повітах Харківщини, на Київщині та Полтавщині, у Криму та Поділлі й на Кавказі. Діяльність осередку висвітлювалась у «Бюлетені МСУ», «Етнографічному Віснику ВУАН», «Записках Етнографічного товариства», та інших етнологічних та етнографічних виданнях. Ці публікації ввели до наукового обігу чималий фактографічний матеріал, що відбивав розмаїття локальних проявів різних явищ української традиційної культури, розкривав їхнє давнє архаїчне підґрунтя та еволюційний розвиток.

Навіть за сутужних часів початку 1920-х рр. музей провадив наукову та популяризаторську роботу. Постійної експозиції музей в часи Миколи Федоровича ще не мав, хоча провадив виставкову діяльність і деякі з виставок були досить довготривалими. Активно велася видавнича робота, розрахована на наукову спільноту та на широкі верстви: музей мав випускати «Вісник», згодом – «Бюлетень МСУ».

М. Ф. Сумцов працював *urbī et orbī*: намагався влаштувати при музеї етнографічні курси, де мали викладати провідні харківські вчені, сприяв організації «Товариства друзів Музею Слобідської України». Велика увага приділялась у МСУ культурно-освітній діяльності – створенню виставок та проведенню лекцій.

Традиційною для Миколи Федоровича впродовж усієї його кар'єри вченого була увага до поширення програм збору етнографічних відомостей та предметів, що робив він та його колеги: для етнографів-аматорів працівниками МСУ розроблялися та поширювалися методичні інструкції «Для збирання відомостей про троїцькі та купальські обряди», «Для збирання обрядових хлібів», «Інструкція до збирання матеріалів з народного побуту» тощо.

Важливим завданням для функціонування будь-якої інституції є створення команди співпрацівників-однодумців, що цілком вдалося Миколі Федоровичу. І якщо після його смерті у вересні 1922 р. МСУ продовжував активно працювати, створивши експозиції, провадячи наукову роботу з виданням музейних часописів, провадячи експедиційну роботу, то це саме завдяки «гнізду» Сумцова – його духовних нащадків, яких у 1930-ті варварськи знищила радянська влада.

Засадничим принципом досліджень народної культури, висловленим академіком ВУАН М. Ф. Сумцовим та втілюваним його соратниками, був «етнографізм» – підхід до розгляду всіх явищ народного життя у європейському контексті, а музей у цьому вивченні мав бути передовсім науковою лабораторією, хоча й повністю відкритою до самого народу.

Ці ідеї стали результатом багаторічної наукової діяльності Миколи Федоровича, і їх він доносив до своїх вихованців, серед яких був і директор Харківського музею українського мистецтва доктор мистецтвознавства Стефан Андрійович Таранушенко (1889–1976).

Наприкінці життя Стефан Андрійович згадував, що роботу довелося розпочинати на «пустому місці», адже на відміну від уже згаданого Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди, куди перейшов, хай і нечисельний, штат Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства, Харківський музей українського мистецтва мав спочатку штат, що складався з директора, прибиральниці та двірника, що водночас був науковим працівником.

Основу фондового зібрання музею українського мистецтва склали відповідні колекції Музею красних мистецтв і старожитностей Харківського Університету, Харківського єпархіального музею та Житомирського єпархіального древлехранилища (Таранушенко, 2009, с. 242). З колекцій української народної культури були створені відділи: народного малярства, тканин, килимів, кераміки, металопластики, рукописів та стародруків (Скрипник, 1989, с. 134-135).

Надалі музейні фонди поповнювалися завдяки експедиціям. Серед нових надходжень з Харківщини та Полтавщини переважали збірки народного одягу, зразків настінних хатніх розписів, виробів народних умільців. Предметом дослідницьких інтересів працівників музею було гончарство Волині та Чигиринщини, килимарство Волинського Полісся. Накопичений багатющий фактичний матеріал був систематизований музейними науковцями та став ґрунтовною фактографічною основою для майбутніх узагальнюючих праць з різних напрямків народного мистецтва (Скрипник, 1989, с. 156).

Харківський музей українського мистецтва функціонував як академічна установа: при ньому було засновано аспірантуру з українського мистецтва, археології та етнографії, працювали студентські гуртки-семінари (Таранушенко, 2009, с. 406).

Основний напрям діяльності музею становили етнографічні експедиційні дослідження народного монументального культового та світського житлового будівництва. Організація цієї роботи повністю лягла на плечі директора Музею. Географія маршрутів та їхня інтенсивність вражає:

«1920–1922 рр. – Харків і його околиці;

1923 – Кременчуцький та Золотоніський повіти на Полтавщині;

1924 – Кам'яеччина, Вінниччина, Житомирщина, Київщина;
1925 – Лебедин;
1926 – Миргород, Лубни, Прилуки, Тростянець, Чернігів, Полтава;
1927 – Слобожанщина і Полтавщина;
1928 – Полтавщина, Сумщина, Чернігівщина;
1929 – Полтавщина і Сумщина;
1930 – Кам'яеччина;
1931 – Полісся;
1932 – Чернігівщина;
1933 – Донбас» (Нестуля, 1991, с. 174).

Стефаном Андрійовичем був не лише розроблений науковий метод дослідження пам'яток архітектури, а й проведений їх мистецтвознавчий аналіз (Таранушенко, 2009, с. 383). Оскільки він вважав, що розгляд житла лише як об'єкт, що відбивав побут, це звуження його значення як явища культури. Адже, за новаторською концепцією С. А. Таранушенка, житло є мистецьким твором, продуктом мистецько-архітектурної творчості народу.

Нові підходи у методології та методиці вивчення українського народного мистецтва вимагали змін й у виставковій та експозиційній практиці представлення його музейними засобами. Згадуючи роботу в Харківському музеї українського народного мистецтва, С. А. Таранушенко писав: «нам доводилося не лише самим створювати кістяк – схему історичного процесу в музейній експозиції, її розділах, але й розкривати той процес розвитку українського мистецтва на конкретних пам'ятках» (Таранушенко, 2009, с. 407). Саме ці потреби й вимагали такої інтенсивної експедиційної роботи, саме необхідністю пізнавати «все і одразу» пояснював дослідник таку широку палітру і власних зацікавлень, і праць, що вийшли з-під його пера у такий буремний та плідний харківський період 1918–1932 рр.

Таким чином, досліджуючи діяльність двох харківських музеїв, можемо твердити, що засадничим методологічним принципом музейних працівників 1920-х років був «етнографізм», тобто вивчення усієї культурної спадщини українського народу з точки зору дії народного генія в усіх сферах діяльності. Цей розгляд відбувався у широкому світовому культурному контексті.

Українські науковці початку ХХ ст. ставили перед собою й активно вирішували завдання не тільки дослідити народну культуру як наукову проблему, а й донести результати цих досліджень широкому загалові й виховати нові покоління українців – свідомих та гідних своєї спадщини. Тобто завдання цілком суголосне й нашому часу.

Джерела та література

1. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1989. 304 с.: іл.

2. Сумцов М. Ф. Слобожане: іст.-етн. розвідка. Харків: Союз, 1918. 240 с. (Перевидане 2002 р. у Харківському видавництві «Акта»).
3. Сушко В. А. Скарбничий Слобідської України: етнографічна та музейницька діяльність академіка ВУАН Миколи Федоровича Сумцова. Харків : ФОП Бровін О. В., 2019. 48 с.
4. Данковська Р. С. Академік М. Сумцов jako діяч Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди. *Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії України*. Ч. I. Харків : 1924. С. 23–26.
5. Нестуля О. О. Дослідник народного мистецтва (С. А. Таранушенко) *Репресоване краєзнавство (20-і – 30-і роки)*. Київ: Хмельницький редакційно-видавничий відділ, 1991. С. 173–177.
6. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918 – 1932 рр.: монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії / упоряд.: О. О. Савчук, М. М. Красиков ; наук. ред. М. М. Красиков ; передм. С. І. Білоконя ; прим. О. О. Савчука. Харків : Видавництво «АТОС», 2009. 432 с.
7. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. Київ : Будівельник, 1976. 336 с., іл.

УДК 39(477.53)

Олександр Супруненко
(Полтава)

**ЩОРІЧНИК «ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ.
МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ, МУЗЕЄЗНАВСТВО,
ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК» (2004–2024)**

Про перші 20 років видавничого проєкту наукового щорічника Полтавського обласного краєзнавчого музею «Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток».

Ключові слова: *Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, науковий щорічник, «Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток», автори, збірник наукових статей, щорічник.*

About the first 20 years of the publishing project of the scientific yearbook of the Poltava Regional Museum of Local Lore «Poltava Museum of Local Lore. Little-known pages of history, museology, and monument protection».

Keywords: *Vasyl Krychevskiy Poltava Local History Museum, scientific yearbook, «Poltava Local History Museum. Little-known pages of history, museology, monument protection», authors, collection of scientific articles, yearbook.*

«Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток» – це науковий щорічник Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, що останні 20 років видається у незалежній Україні. Він являє собою